

Demokrati i praktiken – Polhemskolans arbete med skolskogen

Iann Lundegård, Stockholms universitet

På tio minuters gångavstånd från Polhemskolan i Visby ligger deras skolskog. Dit går lärarna ofta tillsammans med sina elever och där har de olika aktiviteter. Ibland med ett innehåll som är kopplat till skolämnena, exempelvis matte, språk, naturvetenskap eller skapande. Men ofta besöker de också skolskogen i åldersblandade så kallade vänskapsgrupper. Då i syfte att skapa mer förutsättningslösa upplevelser av mötet med naturen. Skolskogen har blivit en plats som eleverna känner sig hemma i och stolta över. Samtidigt som nya områden utforskas och nya sociala konstellationer skapas får eleverna röra på sig.

Det som jag tror barnen minns var när vi byggde konstverken i skogen, av naturmaterial och skräp. I svenskan skrev vi dikter och i bilden fotograferade vi. Dom yngre barnen vill ju se att det blir någonting ... Då gäller det att skala ner. (Christina, lärare åk 1–3)

Men skolskogen har också blivit en viktig del i skolans hållbarhetsarbete. Både vad gäller den viktiga naturkontakten som alltmer uppmärksammas som en förutsättning för att ge den uppväxande generationen kraft att ta itu med de livsavgörande problem vi står inför. Men också som en del av elevernas utbildning i demokrati. Just nu arbetar man bland annat med att upprätta ett kontrakt med regionen kring hur skogen ska utnyttjas

och skötas så att den kan fortsätta vara en frisk resurs i skolans hållbarhetsarbete. I den processen har det varit viktigt att eleverna varit delaktiga. Det har varit en del av deras utbildning i demokrati.

När lärarna först styrde upp det hela ville de att eleverna både skulle se till sin egen del, men också till vad de andra invånarna i skogen och den natur de är en del av har behov av. Därför bad de först eleverna att tänka efter vad de organismer de stöter på i skolskogen (djur och växter) behöver för att kunna frodas och må bra.

Min fråga till eleverna blev. Hur ser skolskogen ut idag, vad skulle få den att må den sämre, hur skulle vi kunna få den att må bättre?” Och alltid med tillägget ”Är det värt det eller är det inte värt det.” (Stina, lärare åk 3)

Invånarnas, (organismernas) väl och ve fick bli den ena spalten i det T-konto som varje klass skissade på. I den andra spalten skrev de ner saker de själva skulle vilja kunna få ut av vistelsen i skogen. Ett sådant T-konto blev sedan utgångspunkt för en diskussion med regionen om att upprätta ett kontrakt. Vad eleverna bidrog med här blev förstås lite olika beroende vilken klass de gick i, om det var åk 1, 2, 3 eller 4 som tog sig an uppgiften. Men med det var med det här sammanlagda bidraget som utgångspunkt som de sedan mötte regionens landskapsarkitekt och kommunekolog.

Förslag till avtal med regionen

Åk 5

Regionen	Polhemskolan
☐ Hämta skräp. ☐ Telefonnummer att ringa för att regionen ska hämta skräp i Skolskogen. ☐ Betala frön/växter. ☐ Söptunnor ☐ Material till fågelholkar/bihotell. ☐ Tillstånd att sätta upp fågelholkar/bihotell. ☐ Inte åka bil i Skolskogen. ☐ Fler stockar att sitta på. ☐ Fler fasta bord. ☐ Hydda ☐ Bättre grillplats.	☐ Samla skräp/ta med eget skräp. ☐ Plantera frön/växter. ☐ Inte bryta av grenar. ☐ Bygga fågelholkar/bihotell och sätta upp. ☐ Släcka elden innan man går hem. ☐ Inte elda skräp i skogen. ☐ Inte gräva ner skräp. ☐ Inte störa/förstöra ex. inte skrika. ☐ Utgå från allemansrätten.

Åk 3

Regionen	Polhemskolan
☐ Hämta skräp. ☐ Betala frön. ☐ Söptunnor ☐ Material till fågelholkar. ☐ Inte åka bil i Skolskogen.	☐ Samla skräp/ta med eget skräp ☐ Plantera frön. ☐ Inte bryta av grenar. ☐ Bygga fågelholkar och sätta upp. ☐ Släcka elden innan man går hem. ☐ Inte elda skräp i skogen. ☐ Inte gräva ner skräp. ☐ Inte störa/förstöra ex. inte skrika.

Den didaktiska poängen med det här arbetet var tvåfalt, kunde lärarna konstatera. För det första fick eleverna en fördjupad insikt i att mötet mellan människa och natur alltid är ömsesidigt. Att naturen kan bjuda oss på något, men att vi också behöver ta hänsyn

till de behov invånarna i naturen har. För det andra skulle eleverna få en möjlighet att delta genomleva en demokratisk process där deras initiativ och diskussioner fick möta en äkta (autentisk) mottagare, i det här fallet företrädare för regionen. På så sätt blev det en undervisning både om, för och i demokrati.

Utbildning i demokrati

När den ofta refererade utbildningsfilosofen Gert Biesta (2006) skriver om utbildningens demokratiska uppdrag skiljer han just mellan undervisning om, för eller i demokrati.

Att undervisa om demokrati, menar Biesta, betyder att eleverna ges insikter om hur samhället är upprättat kring demokratiska institutioner och hur den samhällsordningen är beskaffad. Det här är förstås ett viktigt område som kan fördjupas ju äldre eleverna blir.

Att undervisa för demokrati innebär att lära eleverna att delta i sådana strukturer som bidrar till ovan nämnda ordning. Att rösta kring olika beslut, eller att delta i klassråd och elevråd är exempel på ett sådant arbete. På så sätt får eleverna med sig formella och demokratiska förmågor som gör att de kan delta i liknade sammanhang senare i livet. Att undervisa i demokrati slutligen, betyder att eleverna får möjlighet att närma sig själva innehållet i undervisningen utifrån ett demokratiskt förhållningssätt. Att undervisningen organiseras på ett sätt som ligger i linje med att se på själva lärandet som en demokratisk process (Dewey 1916)

Den svenska skolan har länge haft ett tydligt demokratiuppdrag. I ett sådant blir alla tre ingångarna till demokrati förstås viktiga. Men på senare tid har det i allt större utsträckning diskuterats hur det senare perspektivet, undervisningen i demokrati också starkt hänger samman med utbildning i hållbar utveckling. I undervisning om miljö och hållbar utveckling där frågor om elevernas egen framtid står på spel behöver de få vara med ..., på riktigt. Då är den demokratiska processen en förutsättning för själva lärandet. Det är när elevernas egna tankar och känslor efterfrågas som det också uppstår ett behov av sådana kunskaper och fakta som skapar mening åt innehållet. Det är när de får möjlighet att vara med och ta ställning till saker som deras intresse och genuina behov av kunskaper väcks. Och det gäller även för yngre barn!

I den här uppgiften fick eleverna tänka fritt och kläcka olika idéer om vad de själva ville med skolskogen. De fick stöta och blöta olika funderingar i diskussion med varandra. Framförallt fick de möta ett verkligt sammanhang där de kunde känna att det de gjort var betydelsefullt för dem själva och de invånare de värnade om i skogen.

Jag har lagt besöks tid där på fredagar. En fredag i månaden är vi i skolskogen några timmar. Vi börjar med en brasa förstås ..., det gör ju så mycket. Dom små längtar ju efter att öppna sin picknick-korg och äta sin frukt och macka. Men vi

behöver ha dit ett vedförråd också och jag skulle vilja ha upp arbetsplatser där de kan lägga sina grejor och ”paddor”. (Christina, lärare åk 1–2)

Med sikte på utmärkelsen

Polhemskolan i Visby är en F–6-skola som något år tillbaka startade i en ganska liten omfattning. Nu snabbt växer den snabbt i elev och personalantal. En del av eleverna har sökt sig till just den här skolan på grund av dess speciella profil, men många av dem kommer helt enkelt från närområdet. När skolan startade sin verksamhet anställdes lärarna och fritidspersonalen utifrån sitt särskilda intresse för att utbilda barn i just hållbarhetsfrågorna. Det var med det i sikte och i den andan de ville arbeta.

När eleverna går ut skolan så ska de ju behöva klara sig och få en grund i livet för att ta sig vidare. För att få ett samhälle som fungerar behöver vi ha människor som tänker på varandra och på hur vi ska ha det i samhället runtomkring. (Jesper, lärare åk 4)

Man ska inte se det som ett ämne kanske utan som en övergripande del av vardagen att göra barnen medvetna om hållbarheten i allt. Om man bara ser det som en del i ett ämne går det in genom det ena örat och ut genom det andra.

Man ska se de här livsvalen blir en naturlig del av vardagen. Då är det också viktigt att man får till en samsyn mellan skola, fritids och alla andra delar i skolan. (Jessica, lärare förskoleklass)

Det mål som lärarna ganska snart upprättade var att ta sikte mot skolverkets utmärkelse ”Skola i hållbar utveckling”. Detta för att på ett tydligt sätt flagga för sin profil och inriktning. Utmärkelsen ”Skola i hållbar utveckling” är ett certifieringssystem. Om skolan uppnår den utmärkelsen kan den visa att den arbetar på att utveckla en hållbarhetsundervisning som bygger på

- demokratiska arbetssätt
- kritiska förhållningssätt
- ämnesövergripande samarbeten
- mångfald av pedagogiska metoder
- delaktighet och inflytande från eleverna. (Skolverket 2020)

I det arbetet står alltså den demokratiska processen i fokus. Därför behöver såväl lärarnas som elevernas definitioner av vad som är viktigt i ett hållbarhetsarbete stå i centrum.

Det är ju elevernas framtid det handlar om liksom, det är dom som ska leva där. Då är det ju jätteviktigt att undervisa om den. Och då handlar det ju inte bara om sopsortering ...! (Stina, lärare åk 3)

Men vad betyder då att närma sig hållbarhetsfrågorna på ett demokratiskt sätt i och hur hänger de delarna ihop i en verksamhet?

Undervisning i demokrati

Våra läroplaner tar inte bara ställning till vilka innehållsliga kunskaper eleverna ska uppnå genom undervisningen, till den didaktiska vad-frågan. Här är det, som tidigare nämnts, även tydligt framskrivet att utbildningen också ska vila på demokrati som tar människors frihet i att tänka och tycka även utanför ramarna, i aktivt försvar. Då blir det också centralt att fundera på hur en sådan undervisning bäst organiseras. I läroplanen står det svart på vitt skrivet att det inte är tillräckligt att, ”i undervisningen förmedla kunskap om demokrati utan undervisningen ska också bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet.” (Lgy 11, s. 6). Det här betyder att resultatet av sådana demokratiska processer inte heller kommer vara givna på förhand. Vilka vägar de här diskussionerna tar är avhängigt dem som möts och vad som etableras som meningsfullt i samtalet dem emellan. Och det behöver vi också hålla öppet för i undervisningen.

Någonting som jag tycker är jätteviktigt är att inte ge eleverna ångest, utan att de kan känna att de faktiskt har möjligheter att påverka. Då handlar det inte om att undervisa om ... - så här ska man göra. Alla föräldrar kanske inte har råd att köpa ekologiskt. Utan istället att låt dem fundera över och prata om varför det är bra. Det tycker jag är jätteviktigt! (Stina, lärare åk 3)

Men det är också här som vi stöter på den centrala paradox som vi har att hantera när våra undervisningen ska tackla de brännande hållbarhetsfrågorna. Samtidigt som vi står inför en alarmerande verklighet, där världen på många håll bildligt talat brinner, så är det svårt att kompromissa vad gäller människors rättigheter att under demokratiska former uttrycka sina åsikter i olika riktningar. I en verklig demokrati behöver även sådana åsikter som helt går på tvärs med etablissemangen, få tillträde. Här kan det vara tryggt att veta att i skolan har vi en läroplan att luta oss tillbaka på som faktiskt visar att undervisningen ska bedrivas med utgångspunkt ur en viss värdegrund, där miljö och hållbar utveckling har en viktig plats.

Vi utbildar ju eleverna till att bli självständiga medborgare och vill vi ha ett hållbart samhälle är det ganska givet att vi behöver få med dem att få in den tanken i alla deras val. (Jesper, förstelärare åk 4)

Men det betyder inte för den skull att det blir mindre viktigt att själva undervisningen vilar på demokratiska former. Vad som är vägen till en hållbar utveckling och hur man ska värdera konsekvenserna av olika insatser kan alltid debatteras. Tar man den här diskussionen på allvar när man ska utforma undervisningen blir det viktigt att se till att elevernas ställningstaganden i frågorna får möjlighet att bygga på såväl kunskaper, som på vad de vill värna om. Om en elev exempelvis inte vill äta djur så finns det kanske inga kunskaper i världen som kan övertyga henne om att ta ett annat perspektiv, då har hon gjort ett moraliskt val, kanske baserat på en stark känsla. Men genom undervisningen kan den eleven få tillgång till kunskaper som antingen kan styrka henne i åsikter, eller hjälpa att perspektivera frågan. I det arbetet finns det förstås flera tillvägagångssätt.

Först får de tänka enskilt, sedan i par eller smågrupper, sedan alla i helklass, så jobbar jag nog nästan alltid, ... Ibland brukar de får redovisa var för sig ... Då kör jag med talpinnar, glasspinnar med elevernas namn på... (Stina, lärare åk 3)

Pluralism

Ett syfte med utbildning och undervisning att eleverna ska utveckla såväl kunskaper som värden. En långvarig diskussion i vetenskapliga sammanhang på området har handlat om hållbarhetsundervisningens mer eller mindre normativa karaktär. I början av 70-talet propagerade man ofta starkt för att eleverna behövde fostras till att bli vad man kallade miljömedvetna. Det här fostrande uppdraget kom senare att starkt kritiserats dem som menar att det inte är det vi ska ha utbildning till. När den dåvarande ordföranden i UNESCOS samlade miljöarbete Bob Jickling skrev artikeln ”Why I dont want my children to be educated for sustainable development” väckte den stor uppmärksamhet. Sedan dess har diskussionen om undervisningens normativitet varit i full igång. - Vi ska väl inte behöva sätta våra barn i skolan för att de ska manipuleras att tänka i speciella riktningar. Ord som environmentalism, och miljöfascism hördes i korridorerna. - I skolan ska eleverna få sig till livs kunskaper som gör att de på egen hand kan ta kloka beslut i vardagen och i samhällsfrågorna, menade man. Varken när vi undervisar i religion eller samhällskunskap gör vi det i syfte att peka ut specifika riktningar, därför ska det inte heller ske när det gäller miljö- och hållbarhetsfrågor.

I motsats till den här sortens normativitet förordades istället en undervisning i pluralistisk anda (Rudsberg & Öhman, 2011; Lundegård & Wickman, 2012). Den utgår från att en viss kunskap alltid är framtagen i ett visst syfte och att konsekvenserna av den kan värderas på olika sätt. De fakta som bygger på vetenskapligt framtagna data representerar förstås viktiga sanningar. Men att något är sant betyder inte att det är fritt från värderingar. De fakta vi får oss till livs är framtagna i den tid och värld vi lever i och också ofta med vissa, mer eller mindre uttalade, syften. När vi ska värdera kunskaperna behöver vi också värdera de syften de är framtagna med. När eleverna

exempelvis undervisas om koldioxidens och andra ämnens påverkan på växthusproblematiken så erbjuds de även implicit värderingar. Även om de flesta håller med om att livet på planeten faktiskt är värt att upprätthålla är det i grunden en värdering, som det skulle kunna resoneras om (vilket man också på många håll gör). Skillnaden mellan det här pluralistiska, och det tidigare normativa förhållningssättet till undervisning är att det normativa, istället utgår ifrån att vetenskapliga fakta pekar ut givna riktningar. Genom att lyssna till experternas utlåtanden, menar man, blir vi informerade om hur vi ska agera och ta ställning.

Det här betyder inte (och det är viktigt att återigen påpeka!) att en pluralistisk ansats menar att det inte finns vetenskapliga fastslagna data, eller att fakta inte är oerhört viktiga att inbegripa i våra resonemang. Snarare tvärtom, i ett pluralistiskt perspektiv blir fakta än mer viktigt. Men olika fakta kan vägas och värderas mot varandra.

Förutom den här diskussionen om hur förhålla oss till fakta handlar den kanske största skillnaden mellan de två förhållningssätten, det normativa och det pluralistiska, om var och när den demokratiska processen kommer in i undervisningen. I det normativa förhållningssättet till undervisning i hållbar utveckling är det bestämt från någon annanstans vad eleven ska tycka och tänka. Lärarens roll blir att förmedla det. Det pluralistiska däremot förordar en undervisning som lyfter in demokratin som en del av undervisningen redan här och nu. Redan från början får eleverna vara med och ta beslut kring vad de tycker är viktigt att värna om och på vilket sätt det ska uppnås. Det, menar man, blir också ett motiv för eleverna att söka fler och djupare kunskaper som kan hjälpa dem att stödja eller förkasta sina utgångspunkter. Lärarens roll blir att stödja eleverna i den processen och att se till att de kunskaper som kommer fram kan perspektiveras och granskas kritiskt.

Jag tycker det är viktigt att försöka få in alla perspektiv. Och det är också extra roligt. Att försöka få eleverna att klura och försöka få dem att förstå helheten. Att allting påverkas av någonting annat. Gör man nåt, så händer det något annat nån annanstans.

Jag brukar göra en analysmall. - Hur kan det försämrats och hur skulle man kunna göra det bättre? För att få dem att tänka till kring allt vad det som är med och påverkar? (Stina, lärare åk 3)

Det här är förstås en balansgång. Våra styrdokument, läroplanerna och kursplanerna pekar på vissa fastslagna värden och sätter ramar för vad vi kan släppa igenom som lärare. Vi har en gemensam värdegrund att förhålla oss till i vår profession. Frågan är kanske inte om, utan istället hur vi förmedlar den värdegrunden.

På Polhemskolan arbetade man redan från start regelbundet och intensivt med att låta elevernas röster bli hörda. Men en sådan demokratisk process var inte bara något som

eleverna skulle genomleva. Parallellt med detta blev det också viktigt att personalen genomgick en liknande process när de tillsammans upprättar mål för att ta sig vidare i utmärkelsearbetet. Några saker som personalen identifierade som viktiga för arbetet under det första året var. Att arbeta för att skapa en samsyn på skolan där personalen samarbetar över åldersgrupper och ämnen och med ett tätt samarbete med fritids. Att skolan arbetar närmare närsamhället.

Hållbarhetsarbetet är på det sättet inte en timma som jag har på schemat utan ett område vi lyfter in i alla ämnen och delar. (Jesper, förstelärare åk 4)

Så småningom identifierade man 5 områden som skulle utvecklas i verksamheten. Det var även dessa som fick bli utgångspunkt för skolans ansökan om skolverkets utmärkelse.

- Att utveckla ett ämnesövergripande arbete där de globala målen (Agenda 2030) inkluderas i alla skolans verksamheter.
- Att genom demokratiska arbetssätt utveckla elevernas handlingskompetens, medinflytande och framtidstro.
- Att etablera samarbeten med externa aktörer (- en skola närmare samhället).
- Att utveckla elevernas kunskaper om och känsla för naturen.
- Att utveckla elevernas kunskaper om och känsla för social samhörighet.

Skolans rektor har förstås en central roll i det här arbetet. Mer om det tar vi upp i del 8.

Fem former för demokratiskt deltagande

Utifrån de resonemang som förts ovan om pluralism och demokratiska processer kan det vara utmanande att fundera över hur man faktiskt kan organisera en undervisning som tillåter eleverna att lära sig ett ämnesinnehåll samtidigt som de också får delta i en undervisning utformad i demokratisk anda.

Eller kanske än bättre, formulerat som en fråga:

Vilka former av deltagande ska ingå i en undervisning organiserad utifrån ett ämnesinnehåll som berör hållbar utveckling där eleverna samtidigt får genomleva demokrati?

I didaktisk forskning diskuteras det på många håll vad eleverna egentligen behöver få göra i ett sådant sammanhang. Nedan följer kort en sammanställning av vad forskningen säger på området. Sammanställningen är hämtad ur en forskningsbaserad artikel och presenterar fem former av demokratiskt deltagande: autenticitet, agens, deliberation, kreativitet och kritik (Lundegård & Caiman 2018). Här finns också med några korta

exempel på hur olika skolämnen kan bidra i detta och i kanten några citat från Polhemskolans lärare.

Autenticitet

Ett begrepp som ofta lyfts i diskussionen om undervisningens roll i den hållbara utvecklingen är autenticitet. För att hållbarhetsfrågorna ska kännas betydelsefullt för eleverna behöver de få konfronteras med ett aktuellt innehåll som berör dem på riktigt. Detta ställs ofta mot den skolifiering de ofta upplever av innehållet. Skolan har blivit en institution där elever utvecklar en vana att lösa en massa uppgifter som egentligen aldrig kommer dem in på livet. Att skapa en undervisning som är autentisk för eleverna i förhållande till livet utanför är därför en avgörande utmaning, speciellt i förhållande till hållbarhetsfrågorna. Som lärare gäller det att agera lyssnande, både inåt mot vad som rör sig i elevernas vardag, men också utåt mot vad som är aktuellt i samhället runtomkring dem. Här gäller det att hålla sig uppdaterad. Saker som kan upplevas som en bra utgångspunkt att starta undervisningen i idag, kan mycket väl vara passé i morgon. Skicklig är den lärare kan balansera mellan det som händer i samhället, det gedigna ämnesinnehåll eleverna behöver för att möta det och det eleverna värnar om. I utomhusdidaktiska sammanhang pekar man ofta på de direkta naturmötenas viktiga roll i som bidrag till autenticiteten. Genom verkliga naturmöten där alla sinnen införlivas skapar de yngre eleverna bestående värden för naturen att värna om. Men att skapa en autentisk undervisning kan mycket väl också handla om att lyfta in sociala aspekter som rättvisefrågor, hälsa och jämställdhet. Vad som är betrakta som autenticitet ser förstås också olika ut beroende på vilka åldersgrupper det handlar om.

I arbetet med de här yngre barnen får man ju skala ner det lite. Se det konkreta ..., bygg någonting ..., fånga djur Det är mycket med djur som fångar dem. Dom vill ju så frön också. Dom gillar ju det här, att ta hand om ... (Christina, lärare åk 1–2)

Börja göra dem medvetna om småsaker som kanske är självklart för de äldre. Att göra det på ett lustfyllt sätt. (Jessica, lärare förskoleklass)

Elevernas arbete med avfallsplanen var på riktigt! Då fick dom en ordentlig mottagare. Dom skriver ju till Gotlands invånare. Där kommer ju deras tips med och då har de ju gjort något i verkligheten. Vad kan vi göra med en tröja eller en mobiltelefon istället för att kasta den. (Stina, lärare åk 3)

Agens

Ett annat område som ofta lyfts fram i samband med genomlevandet av demokrati nära anknutet till autenticiteten ovan är elevernas möjligheter till att själva få vara med, ta initiativ och påverka saker. Detta relateras ofta till med begreppet agens. Andra begrepp som omnämns i liknande sammanhang är handlingskompetens eller empowerment.

Även här blir det förstås viktigt att innehållet i undervisningen berör något eleverna själva bryr sig om och vill påverka eller förändra. För att skapa motivation är det väsentligt att eleverna får vara med och identifiera vad de vill uppnå med sina kunskaper som de kan användning för utanför skolan idag. Här är det förstås centralt med kunskaper i naturvetenskap. Hur funkar naturen och hur påverkas den av människans aktiviteter. Men minst lika viktigt är det med samhällsvetenskap och humaniora. Hur ser vårt samhälle ut och hur påverkar det naturen omkring oss? Vad prioriterar vi idag, vem, vilka och vad vill vi värna om? I historieundervisningen kan eleverna få möjlighet att utmana vår nuvarande syn på oss själva och varandra. I svenskan kan de genom skönlitterära studier få en förståelse för hur livet tar sig uttryck och uppfattas av andra människor. Ett sätt att spetsa till agentskapet ännu ett snäpp är att skapa äkta målgrupper som mottagare av de insikter och åsikter eleverna utvecklar i undervisningen. Om eleverna får skriva artiklar i lokalpressen, göra utställningar på biblioteket, upprop på nätet eller kanske berätta om sina insikter för föräldrarna kan det göra att det hela känns mer reellt för dem redan här och nu. Det här är också något som kan ställas i relation till den oro som det ofta påpekas att hållbarhetsfrågorna framkallar hos barnen. Genom att få ta initiativ tillsammans med varandra kan oron få ett utlopp.

Att få komma med åsikter och lyfta dom tillsammans och förstå att man är ett kollektiv. Se vad man kan göra själv och tillsammans. Det är väl så med all slags oro man har i livet, håller man det för sig själv så byggs det på, men kan man dela det med varandra blir det lättare. Då blir oron inte så betungande. (Jesper, förstelärare åk 4)

Deliberation

Ett tredje område som har med formen av deltagande att göra går under rubriken deliberation. Många studier pekar på vikten av en undervisning som inbegriper argumentation, diskussion, debatt, och förhandling. I grunden sker allt vårt lärande i dialog med omvärlden. Att få kommunicera med andra leder till att kunskapen blir en integrerad del av en själv som individ och att få kommunicera med andra leder till att de kunskaper man har utmanas. Men det deliberativa har förstås också en demokratisk funktion. I en pluralistisk anda behöver eleverna få stöta och blöta värderingar i samtal med varandra, med läraren och med andra i samhället. Hur kan vi som lärare organisera en undervisning där eleverna får möjlighet att sätta sina kunskaper och värderingar i rörelse i samspråk med (var-)andra. En god grund för äkta deliberation åstadkommer man genom att skapa utvecklande olikheter i mötet mellan dem som deltar. Så förhåller det sig i världen och så kan det också arrangeras i klassrummet. Det är också något att tänka på när man ska skapa diskussionsgrupper. Idag sker mycket av den deliberation vi deltar i också på andra ställen än i mötet ansikte mot ansikte, dvs. i sociala medier. Om det är en fördel eller inte tåls förstås att diskuteras, men det är ändå något som våra unga oundvikligen förväntas växa in i. Här är det avgörande att eleverna får möjligheter att

utveckla förmågor till retorik och argumentation. Flera av skolans ämnen kan bjuda på olika möjligheter. I svenskämnet kan innehållet exempelvis handla om samtal kring böcker och berättelser där perspektiven förflyttas i tid och rum.

Jag har nog aldrig varit rädd för att ta upp de samtalen med mina elever. Vissa snappar upp saker i rubriker i media men har inte fått helheten. Då är det viktigt att vi som lärare fångar upp deras tankar och hjälper dem att skapa en helhet. Att få lyfta det tillsammans kan ge trygghet ... (Jesper, förstelärare åk 4)

Kreativitet

Den fjärde formen som brukar lyftas i diskussionen om hur man organiserar för demokratiskt deltagande är kreativitet. Många av de frågor vi står inför kan inte, och kommer inte, finna lösning genom att vi handlar på samma sätt som vi gjort hittills. Nyttänkande är en förutsättning för att öka bärkraften i de system vi verkar i. I den rasande förändringstakt vi konfronteras med behöver eleverna redan i skolan få tränas i innovation. Genom kreativa arbetsformer i exempelvis ord, bild eller drama får de möjlighet att utveckla idéer som kanske inte ens finns på kartan idag. Inte minst i den digitala världen öppnas ständigt nya möjligheter för kreativiteten att blomstra. I alla skapande ämnen finns förutsättningar att organisera innehållet så att eleverna får arbeta kreativt och hållbart. I mötet med olika material får de träna sig i att verka som skapande producenter istället för, som så ofta annars, mottagare och konsument (jmf. Hofverberg 2019). Men med det följer förstås ett ansvar. För oss lärare finns här alla möjligheter att resonera med eleverna om hur de kan verka för lösningar som kan vara både funktionella, hållbara och estetiska. Men kreativitet ska inte bara associeras till hantverk och/eller teknisk innovation. Att kunna se och ompröva de förhållanden vi lever under nu olika perspektiv är också det en central del av ett kreativt lärande. I alla skolämnen finns det möjligheter att ompröva gamla berättelser och skapa nya leva i enlighet med.

Ibland har man verkligen fått tänka till på vissa delar i vardagen för man möts av annorlunda resonemang från eleverna. Det motiverar mig att fortsätta och samtala och spinna vidare på elevernas tankar. På nåt sätt har samtalet med eleverna också motiverat mig till att leva mer hållbart själv och att fortsätta driva på de här frågorna i skolan. (Jesper, förstelärare åk 4)

Kritik

Den sista men kanske viktigaste delen i en hållbarhetsundervisning organiserad för att eleverna ska få genomleva demokrati är kritik. Ofta behandlas begreppet kritik som en förmåga att kunna använda faktakunskaper för att ifrågasätta sanningshalten i olika påståenden. Viktigt i det sammanhanget är förstås gedigna ämneskunskaper och konsten att idka källkritik. I framförallt natur- och samhällsvetenskaperna rustas eleverna med kunskaper som de behöver för att kunna granska det flöde av ”troll” och ”fake news”

som strömmar genom media idag. När nv-lärare tillfrågas om värdet av de kunskaper eleverna får med sig i deras ämnen framhåller de att ett kritiskt förhållningssätt är centralt (Hasslöv m.fl., 2006). Idag är källkritik viktigt i vårt informationstäta samhälle. I svenskämnet har källkritiken en viktig funktion och i historieämnet finns lång erfarenhet av att kritiskt granska källor. Därmed inte sagt att kritik bara behöver bygga på kunskaper och upplysning. Att förhålla sig kritisk kan också bygga på en vilja att uppnå något annat och annorlunda än det som för tillfället är rådande. Då kan kritiken handla om att synliggöra förgivettagna normer i samhället, eller påvisa hur olika kunskaps- och värdesystem skapar maktobalans som leder till exkludering. Kanske framförallt i samhällskunskaperna får eleverna de redskap de behöver för att göra samhällskritiska och normkritiska analyser. Men att vara kritisk mot normer behöver inte bara innebära att falla in i den kritik som redan upprättats tidigare, i form av exempelvis könsmaksordningar eller intersektionalitet (även om det förstås är viktigt). Vad som kan uppfattas som förtryck är under ständig omförhandling och i den processen behöver eleverna också få vara medskapare. Lika ofta som det baseras på kunskap kan det handla om att identifiera en känsla och här gäller det att som lärare agera lyssnande. I den processen kan olika skolämnen bidra på olika sätt. I ekokritiken synliggörs exempelvis av hur skilda miljösyner tar sig uttryck i sakprosa och lyrik. I bildämnet hur förtryck tar sig i uttryck i exempelvis teckningar och foton. Behovet av kritik finns att hämta i allt från reklam, nyhetsmedia till spelvärldens narrativer.

En viktig kritik kan förstås också formuleras mot de vardagliga handlingar vi själva är en del av. Alla de vanemönster vi är inbegripna i som har med hållbar utveckling att göra. Här ett konkret exempel från matsalen.

På elevernas initiativ tog vi dit en våg och en stor Whiteboard. Under en månad skrev vi upp och vägde det som slängdes varje dag. Eleverna kom på att det var minst svinn när det var godast mat, spaghetti och köttfärsrås. Då var det nästan ingen som slängde något.

Under hela den perioden blev det mycket mindre svinn. (Christina, lärare åk 1–2)

Tillbaks till skolskogen

Under året som gått har Polhemskolans lärare och elever arbetat med många olika projekt kopplat till de globala målen och hållbar utveckling. Eleverna har bistått regionen i arbetet med avfallsplanen och den nya återvinningsanläggningen. De har arbetat med vattenprojekt, teknikprojekt och med att utveckla skolgården. Ett av de många projekten som hängde med under året var skolskogen. I det fick eleverna värna om invånarna i deras skog och lära sig om de beslutsprocesser som finns i en region. Både för att utveckla sina kunskaper om och känsla för naturen, men också för att belysa hållbarhetsfrågornas koppling till demokrati.

I de didaktiska mål som lärarna på Polhemskolan satt upp under året ingick att

- ha ett ämnesövergripande arbete
- jobba med demokratiska arbetssätt
- samarbeta med externa aktörer
- ge eleverna kunskaper om och en känsla för naturen
- utveckla en social samhörighet på skolan.

Det var bland annat utifrån det arbetet och med skolskogen som exempel som man sökte och fick Skolverkets utmärkelse och certifiering.

Här ska vi inte sticka under stol med att mötet med regionen gick och fortfarande går trögt på många fronter. Trots att även regionens arbete borde vara inriktat mot

hållbarhets målen finns det många hinder i samarbetet med skolan. Byråkrati och motvilja till förändring från vissa individer i organisationen sätter käppar i hjulet.

Eller som försteläraren Jesper uttrycker det:

Det läggs för mycket vikt på att varje skola ska driva saker själva. Hade hela regionen jobbat för en skola för hållbar utveckling så hade man kunnat få mycket mer hjälp framåt. Men dom är inte alls med ... Hade man haft med den tanken hela vägen, då hade regionen satsat på matbespisning, skolgård och skolskog och det hade blivit lättare att hitta fram till gemensamma avtal. Dom ska ju arbeta utifrån samma globala mål som vi, men ibland känns det som att vi inte gör det tillsammans. Hade man haft en helhet hade man lättare kunnat hjälpas åt.

Men Polhemskolans elever och lärare kämpar vidare. Nu har de planer på att sätta upp en stolpe vid infarten till skogen med en QR-kod på. På så sätt kan de hålla en uppdaterad och levande diskussion med allmänheten som kommer på besök i skolskogen.

- Här kommer eleverna presentera berättelser, dikter och bilder, de gjort i svenska och skapande ämnen som berättar om livet i skogen.
- Här kommer de visa på resultatet av de inventeringar av organismerna som de gjort i no-undervisningen.
- Här ska de också konstruera en ”allmansrätt” som de ska förmedla till besökarna i skogen.
- Här kommer de även kommentera hur arbetet med regionen fortskrider.

Nyckelord för didaktiska samtal

- Pluralism
- Normativitet
- Autenticitet
- Agens
- Deliberation
- Kreativitet
- Kritik

Litteratur

Biesta, G. (2006) *Beyond Learning: Democratic Education for a Human Future*. London: Paradigm Publishers.

Dewey, J. (1916) *Demokrati och utbildning*. Bokförlaget Daidalos

Hasslöf, H., Lundegård, I. & Malmberg, C. (2016). Students' qualification in environmental and sustainability education-epistemic gaps or composites of critical thinking. *International Journal of Science Education* 38(2), 259-275

Jickling, B. (2004) Why I don't want my children educated for sustainable development. In W. Scott & S. Gough (Eds) *Key Issues in Sustainable Development and Learning: A Critical Review*. 133-137 New York: RoutledgeFalmer.

Lundegård & Caiman (2019) Didaktik för naturvetenskap och hållbar utveckling – Fem former för demokratiskt deltagande. *NorDiNa* 15(1)

Lundegård, I. & Wickman, P.-O. (2012). It takes two to tango: studying how students constitute political subjects in discourses on sustainable development. *Environmental Education Research*, 18(2), 153-169.

Rudsberg, K., & Öhman, J. (2011). Pluralism in practice – experiences from Swedish evaluation, school development and research. *Environmental Education Research*, 16(1), 95-111.